

Drømmen om middelalderen

AF UMBERTO ECO, OVERSAT AF FINN FRANDSEN

SLAGMARK #79
SIDER: 17-27

Er der en forbindelse mellem Frank Frazettas Heroiske Fantasy, ny-satanismen, Excalibur, Avalon-sagnene og Jacques Le Goff? Hvis Darth Vader, Jacques Fournier og Perceval mødte hinanden ombord på en eller anden UFO nær Montailou, ville de så tale det samme sprog? Og ville det i så fald være et galaktisk blandingssprog eller latin som i evangeliet efter St. Luke Skywalker?

Det ser virkelig ud til, at folk holder af middelalderen.

Nogle få minutter i en amerikansk boghandel er nok til at finde mange interessante eksempler på en sådan ny middelalderbølge. Lad mig nævne blot nogle få titler på billigbøger, som man finder hist og her: *En verden kaldet Camelot*, *Kongen vender tilbage*, *Sværdet er smedet*, *Basiliskens magt*, *Dragejagt*, *Drageflugt*, *Kirken i skoven*, *Camelots sidste forsvarer*, *Drageskatten*, *Dr. Who* og *korsfarerne*, *Den magiske søgen*, *Kætteren Camber* plus spredte nyheder fra keltiske sagn, hekseri, fortryllede borge og hjemsogte fangehuller til sværd i sten, enhjørninger og ny-middelalderlige *space operas*.

Stoler man ikke på 'litteraturen', bør man i det mindste stole på popkulturen. Ved et tilfælde fandt jeg for nylig i en forretning en hel serie af tegneserier med følgende menu: *Conan the King*, *The Savage Sword of Conan the Barbarian*, *Camelot 3000*, *The Sword and the Atom* (de to sidstnævnte med en kompleks sammenblanding af laserstråler og mørke århundreder), *The Elektra Saga*, *Crystar the Crystal Warrior*, *Elric of Milibone*...

Jeg kunne fortsætte. Der er dog ikke nogen speciel grund til at blive forbløffet over denne lavine af pseudo-middelalderlig papirmasse i pocket-udgave midtvejs mellem okkultisme og nazinostalg. Et land, som er i stand til at frembringe Dia-

netics, kan producere en masse i *wash-and-wear* trolddom og afkølet Hellig Gral. Det er ikke noget under, hvis det næste hit i pornofilm bliver noget med Marilyn Chambers i rollen som La Princesse Lointaine (hvis det er lykkedes amerikanerne at omforme Rostands *Chanteclair* til *Fantastiks*, hvorfor så ikke forestille sig Prinsessen af Tripoli i færd med at tilbyde en skægget imitation af Burt Reynolds nøglerne til sit kyskhedsbælte?).

For ikke at tale om den postmoderne interesse for middelalderen, som består i at rejse nye borge (kaldet City Corp eller Trump Tower), der repræsenterer et besynderligt eksempel på ny-feudalisme med deres hof, som er åbent for bønder og købmænd, og de vel beskyttede og højtliggende lejligheder, som er forbeholdt herremændene.

Amerikanernes kultiverede masochisme er til overflod blevet pint af vidundere som Hearst Castle og The Cloisters' ydre (interiøret er mere filologisk inspireret). Men det vedkommer ikke sagen.

Den nye middelalders krøniker beretter også om tusindvis af læsere, som har opdaget Barbara Tuchman. Direktøren for Metropolitan Museum of Art har besluttet at udstille alle de forfalskninger, som hans publikum tidligere har beundret som den Ægte Vare, som 'ægte' svindel, og de store menneskeskarer, der for nogle år siden stod i kø foran det samme museum i anledning af udstillingen om irsk middelalderkunst, var et tydeligt symptom på en ny smag.

Efter at være kommet til forståelse med 1776 er Amerika nu ved at sluge den Ægte Fortid. Filologi på dåse måske, men alligevel filologi. Amerikanerne ønsker og holder af ansvarsfulde rekonstruktioner (måske fordi en tekst først må rekonstrueres ansvarsfuldt, før den kan dekonstrueres ansvarsløst). Ligesom mange europæere tager mange amerikanere *Excalibur* for at være den ægte middelalder; men mange, mange andre leder efter noget, som er endnu mere ægte.

Hvad sker der på den anden side af Atlanten? I England og Frankrig var det 19. århundrede den historiske romans tidsalder – Walter Scott og Victor Hugos tidsalder – og en skæbne har knyttet den historiske roman sammen med middelaldertemaer. Denne udvikling er aldrig standset, og hyldeerne i enhver boghandel i London eller Paris er fyldte med interessante eksempler på middelalderlige ridderromaner. Til gengæld har italienerne aldrig gjort sig rigtig bemærket på dette område. Forholdet mellem vores litteratur og middelalderen har altid været ulykkeligt. Navne som Guerrazzi, Cantù, Grossi og D'Azeglio lyder ubekendte i fremmede ører og

med god grund. Med D'Azeglios *Ettore Fieramosca* som måske den eneste undtagelse var det middelalderstof, der blev produceret i Italien i forrige århundrede, både kluntet, kedeligt og bombastisk. Vores nationalroman – Manzoni's *De Trolovede* – fulgte ikke i fodsporene på store riddere og kejsere, men handlede derimod om det 17. århundrede og fortalte en historie om undertrykte bønder i en periode med national frustration. Derfor er italienske kritikere i den senere tid blevet overrasket over, at der i det sidste årti faktisk er blevet skrevet mange italienske romaner, som er inspireret af middelalderen, og at nogle af dem har vundet et uventet stort publikum. Jeg vil afholde mig fra at opregne de rundbordssamtaler og symposier, der i den sidste tid er blevet helliget dette problem, efterhånden som 'middelalderens tilbagevenden' er blevet en besættelse. Selv om man i andre lande er mere vant til denne form for genoplivelse, diskuterer man også her det samme spørgsmål, og vi vil forsøge at give nogle svar.

Både i Europa og i Amerika er vi altså i dag vidne til en fornyet interesse for middelalderen med en besynderlig svingen mellem fantastisk neo-middelalderisme og ansvarsfuld filologisk forskning. Det er uden tvivl det andet aspekt af fænomenet, som har betydning, og man kan undre sig over, hvorfor amerikanerne mere eller mindre gribes af de samme tvangstanker som europæerne, og hvorfor man begge steder sluger Duby, Le Roy Ladurie og Le Goffs rekonstruktioner, som var det en ny form for skønlitteratur. Hvem kunne for ti år siden have forudsagt, at folk ville være parate til at nedsvælge protokollerne fra et middelaldersogn i Poitou, som var det krøniken om en Agatha Christie-kirkegård?

Vi drømmer om middelalderen, siger nogle. I virkeligheden kan både amerikanere og europæere gøre krav på den vestlige arv. Og alle den vestlige verdens problemer dukker op i middelalderen: de moderne sprog, handelsbyerne og den kapitalistiske økonomi (med banker, checks og grundskyld) er middelaldersamfundets opfindelse. I middelalderen er vi vidne til opkomsten af moderne hære, det moderne begreb om nationalstaten og ideen om en overnational føderation (under en tysk kejser valgt af en landdag der fungerede som valgforsamling), kampen mellem rig og fattig, begrebet om kætteri eller ideologisk afvigelse, ja selv vort nutidige begreb om kærlighed som en hærgende ulykkelig lykke. Jeg kunne tilføje sammenstødet mellem kirke og stat, fagforeningerne (omend efter en korporativ model) og den teknologiske transformation af arbejdet. Ved begyndelsen af dette årtusinde opførte man et stort antal vindmøller; man opfandt hesteskoene, halsåget til heste

og okser, stigbøjlen og det moderne skibsrør, som blev hængt på bagstavnen under vandets overflade (uden denne opfindelse ville opdagelsen af Amerika ikke have været mulig). Kompasset kom i brug, og der var den endelige godtagelse af den arabiske matematik og dermed opkomsten af moderne beregningsmetoder og det dobbelte bogholderi. Ved afslutningen på denne æra – hvis vi er enige om, at æraen slutter i 1492 – kom krudtet og Gutenberg-galaksen.

Vi lever stadig under middelalderteknologiens banner. Brillen var f.eks. en middelalderopfindelse og lige så betydningsfuld som den mekaniske vævestol eller dampmaskinen. På den tid var en intellektuel, som blev langsynet i en alder af fyre år (husk på, hvor vanskeligt det var at læse ulæselige håndskrifter ved lyset af en fakkel i et mørkt rum med meget mørke hvælvinger), ude af stand til at producere aktivt, efter at han havde nået de halvtreds. Med indførelsen af briller voksede den intellektuelle produktivitet voldsomt, og de følgende århundreder kunne bedre udnytte disse menneskelige ressourcer.

Ingen af de førstnævnte idéer eller realiteter opstod i den klassiske oldtid. Fra det antikke Grækenland og Rom fik vi en bestemt idé om tragedie (men vort teater bygger på en model fra middelalderen), et skønhedsideal og vores filosofiske grundbegreber. Men det var middelalderen, som lærte os at bruge dem. Middelalderen er roden til alle nutidens brændende spørgsmål, og der er ikke noget overraskende i, at vi søger tilbage til denne periode, hver gang vi spørger os selv om vores oprindelse.

Alle de spørgsmål, som man debatterer på møderne i EF, har deres oprindelse i det middelalderlige Europa.

At se på middelalderen er derfor ensbetydende med at se på vores barndom på samme måde, som en læge spørger os om vores opvækst for at forstå vores nuværende helbredstilstand, eller på samme måde som en psykoanalytiker foretager en omhyggelig undersøgelse af urscenen for at forstå vores nuværende neuroser.

Vores tilbagevenden til middelalderen er en søgen efter vores rødder, og da vi ønsker at gå tilbage til de virkelige rødder, leder vi efter en 'pålidelig middelalder' og ikke efter eventyr og fantasi, selv om dette ønske ofte misforstås, og vi drevet af en vag tilskynelse hengiver os til en slags eskapisme à la Tolkien.

Men er drømmen om middelalderen virkelig en typisk nutidig eller postmoderne fristelse? Hvis det er sandt – og det er det – at middelalderen gjorde os til vestlige dyr, er det ligeledes sandt, at folk begyndte at drømme om middelalderen allerede ved den moderne æras begyndelse.

EN UAFBRUDT TILBAGEVENDEN

Den moderne tidsalder har søgt tilbage til middelalderen, lige siden denne ifølge de historiske håndbøger var tilendebragt. Den moderne æra indledes med nogle bemærkelsesværdige bedrifter af menneskeånden: opdagelsen af Amerika, Granadas befrielse (med den deraf følgende ødelæggelse af arabernes videnskabelige arv, som kunne have foregrebet renæssancen og de moderne videnskabers opkomst) og begyndelsen til den anden Diaspora med uddrivelsen af jøderne fra Spanien (pogromerne blev opfundet tidligere – af korsfarerne; den vestlige civilisation har et vidt forgrenet stamtræ).

Umiddelbart efter den officielle afslutning på middelalderen (et italiensk studenterrim lyder således: "Che sollievo, che sollievo, siamo fuor del Medioevo" - "hvilken lettelse, hvilken lettelse, vi er sluppet ud af middelalderen") blev Europa hærget af en udbredt middelalder-nostalgi.

I Italien vendte de store renæssance-forfattere – fra Pulci til Boiardo og Aristo – tilbage til ridderromanernes temaer. Teofilo Folengo skrev *Baldus*, et digt affattet på et utroligt *latin de cuisine*, og Torquato Tasso, den italienske manierismes store digter, priste korsfarernes glørværdige bedrifter. I Spanien fortalte Cervantes historien om en mand, som var ude af stand til at forsone den indtrængende virkelighed med sin kærlighed til middelalderlitteraturen. Shakespeare lånte og omformede en lang række ting fra middelalderens fortællinger.

I den engelske renæssances blomstringstid genopdagede John Dee eller Robert Fludd symboler og emblemer fra middelalderens jødiske mysticisme. Selv i baroktiden, da den moderne videnskab syntes at være domineret af Galileis eller Newtons nye paradigme, arbejdede modreformationens kirke på at forbedre eller vanhellige skolastikernes filosofi, mens Mabillon i Frankrig genopdagede middelalderhåndskrifternes guldgrube. Som semiotiker kan jeg ikke glemme, at en af de mest fremragende indsatser inden for tegnteorien skyldes en nyskabende elev af Aquinas, John af Sankt Thomas eller, som han kaldes nu, Jean Poincaré. I oplysningstiden, mens kredsen omkring den franske *Encyclopédie* synes at udkæmpe det afgørende slag mod resterne af de mørke århundreder, begynder disse mørke århundreder at henrykke aristokraterne med den gotiske skrækroman og tidlig Ossian-romantik. Geografisk set nærved, skønt psykologisk set fjernt fra Otranto-slottet, samlede Ludovico Antonio Muratori de gamle krøniker om middelalderlig storhed i sine

Eco

Rerum italicarum scriptores. Snart skulle Chateaubriand prise de gotiske katedraler under den keltiske skovs træer, mens hele det 19. århundrede takket være Walter Scott, Victor Hugo og Viollet-le-Ducs restaureringer skulle drømme om dets egen middelalder og således hævn sig på Bonaparte, der med en oplyst gestus fjernede tympanonet fra Notre-Dame, for at hans kejserlige kortege kunne komme ind i kirken.

Pudsigt nok kunne man se Fultons dampmaskine sejle triumferende ned ad Hudson-floden fra de sorte pønitensebrødres skriftestol; og jeg ved ikke med sikkerhed, om spindemaskinerne, de mekaniske vævestole og Vaucansons canard var neo-gotisk maskineri eller om Gregory the Monks Mareridsabbedi var en fabrik for opdigtning af gotiske drømme.

Den italienske Risorgimento er en periode, hvor man igen og igen søger tilbage til middelalderen, for ikke at tale om den italienske opera, hvor det vrimler med troubadourer; og endelig er der den tyske ny-middelalderlige svimmelhed på Ludvig af Bayerns slot og Wagners parsifalisering af universet.

Hvad ville Ruskin, Morris og prærafaelitterne have sagt, hvis man fortalte dem, at genopdagelsen af middelalderen må være noget, som det 20. århundredes massemedier har fundet på?

KLASSICISME OG MIDDELALDERISME

Vi må på dette punkt bringe mindst to spørgsmål på bane. For det første: hvad adskiller denne permanente genopdagelse af middelalderen fra den ligeledes permanente tilbagevenden til den klassiske arv? For det andet: svarede de mange (alt for mange) middelaldre altid til den samme arketype?

Hvad det første spørgsmål angår, kan vi modstille filologisk rekonstruktion og utilitaristisk bricolage.

Når det drejer sig om ruiner fra den klassiske oldtid, så rekonstruerer vi dem, men når vi først har genopbygget dem, dvæler vi ikke i dem. Vi betragter dem blot som en idealmode og som et mesterstykke i nøjagtig restaurering. Middelalderen derimod er aldrig blevet rekonstrueret fra bunden af. Vi har altid repareret eller lappet den sammen, som noget vi stadig lever i. Vi har lappet både banken og katedralen, Staten og Kirken sammen. Vi dvæler ikke længere i Parthenon, men vi går og beder stadig i katedralens sideskibe. Selv når vi lever sammen med Aristoteles

eller Platon, behandler vi dem med de termer, som vores middelalderlige forfædre foreslog. Når nogen skraber den middelalderlige belægning af Aristoteles og fornyr ham, vil denne genlæste Aristoteles smykke hylderne i akademiske boghandeler, men han undslipper vores dagligdag.

Eftersom middelalderen altid er blevet mishandlet for at imødekomme forskellige perioders vitale behov, var det umuligt for den altid at blive mishandlet på samme måde. Jeg vil derfor forsøge at skitsere mindst ti former for middelaldre for at advare læserne om, at man, hver gang man taler om en drøm om middelalderen, først må spørge, hvilken middelalder det er, man drømmer om.

TI SMÅ MIDDELALDRE

1. Middelalderen som *påskud*. Det er operaens eller Torquato Tassos middelalder. Der er ingen virkelig interesse for den historiske baggrund, og middelalderen opfattes som en slags mytologisk scene, hvorpå man kan placere nutidige figurer. Under denne overskrift kan vi også placere de såkaldte 'kappe og kårde' romaner (eller *les romans de cape et d'épée*). Der er en forskel mellem historiske romaner og kappe og kårde-stoffet. Den historiske roman udvælger en bestemt historisk periode for bedre at forstå ikke alene denne periode, men også nutiden (gennem den). Personerne i romanen behøver ikke at være 'historisk virkelige' (dvs. folk, som virkelig har eksisteret); det er nok, at de er repræsentative for deres periode (omend fiktivt). Lady Rowena og Pierre Besukhov er opdigtede personer, men de fortæller os noget 'sandt' om den engelske middelalder og om Rusland på Napoleons tid. I kappe og kårde-romanen er de opdigtede personer derimod nødt til at bevæge sig rundt blandt 'virkelige' historiske figurer. Tænk på Dumas og den afgørende narrative rolle, som Richelieu og Ludvig den 13. har. Men til trods for tilstedeværelsen af 'virkelige' figurer har d'Artagnans psykologi intet at gøre med hans århundredes psykologi og jeg ville sige, at han udmærket kunne have suset igennem de samme eventyr under den franske revolution. I de historiske romaner hjælper de opdigtede personer således en til at forstå fortiden (og fortiden bruges ikke som påskud), mens fortiden (brugt som påskud) i kappe og kårde-romanerne hjælper en til at nyde de opdigtede personer.

2. Middelalderen som stedet for et *ironisk gensyn* for at spekulere over vores barndom naturligtvis, men også for at spekulere over vores senilitets illusioner. Ariosto

eller Cervantes genser middelalderen på samme måde som Sergio Leone og andre store instruktører af 'spaghetti westerns' genser det 19. århundredes Amerika som en heroisk fantasi, sådan som det allerede kom på mode i de første Hollywood-studier. Rabelais spillede i samme forstand på sit fantastiske gensyn med Sorbonne, men han troede ikke længere på det Paris, som han fortalte om, ligesom personerne i film som f.eks. *Monty Python* ikke længere tror på den groteske periode, som de lever i.

3. Middelalderen som en *barbarisk* tidsalder, et land med primitive og lovløse følelser. Det er middelalderen i Frazettas fantasier, men på et andet niveau med større kompleksitet og besættelse også middelalderen hos den tidlige Bergman. De samme primitive lidenskaber kunne lige så godt have eksisteret på den fønikiske kyst eller i Gilgamesh' ørken. Disse århundreder er mørke par excellence, og Wagners *Nibelungens Ring* tilhører selv denne fornuftens dramatiske solnedgang. Med kun en ubetydelig drejning vil man på denne jord med virile og brutale kræfter være parat til at prise en ny arianismes stolthed. Det er en stridhåret middelalderisme, og jo mere stridhåret dens heste er, desto mere dybt ideologisk er dens overfladiske naivitet.

4. Middelalderen i *romantikken* med dens spøgelse og stormomsuste borge. Da den er beslægtet med *Vatheks* østerlandske grusomhed, vender den også tilbage i nogle af nutidens *space operas*, hvor det er nok at programmere fangehullet for at omforme det til et rumskib.

5. Middelalderen i *philosophia perennis* eller ny-thomismen, der ikke alene står bag Maritain og den pastorale politik eller Pius den 12. og Woytilas dogmatiske forstærkning, men som også kan ses som en tydelig inspirationskilde bag mange former for formel og logisk tænkning hos nutidens verdslige filosoffer. I min *Semiotica e filosofia del linguaggio* har jeg for nylig studeret middelalderens teori om definitionen, sådan som man havde overtaget den fra Porfyrios' *Isagoge*, og vist i hvilket omfang, den var angrebet af visse logiske kramper. Det var min hensigt at demonstrere, hvordan disse kramper stadig rammer mange nutidige teorier om betydning der – men ofte uden at indrømme det – stadig står i gæld til Porfyrios. I denne forstand er middelalderens stedsevarende kraft ikke nødvendigvis afledt af en religiøs antagelse, og der ligger en masse middelalderisme skjult i nogle af vor tids spekulative og systematiske fremgangsmåder, f.eks. strukturalismen.

6. Middelalderen i de *nationale identiteter*, der var så mægtige i forrige århund-

rede, da middelalder-modellen blev betragtet som en politisk utopi, en lovprisning af fortidens storhed, som kunne modstilles national trældom og fremmed herredømme.

7. Middelalderen i *dekadentismen*. Tænk på det prærafaelitiske broderskab, tænk på Ruskin, men tænk også på Huysmans' *A rebours* og Des Esseintes' ekstase. Den typiske italienske udgave af denne dekadente middelalder er Giosuè Carducci og Gabriele D'Annunzios ny-middelalderisme (selv om den førstnævnte ikke var en fin-de-siècle dekadent). Det var en intellektuel opfindelse, men den blev senere en organisk del af projektet om national restaurering og frembragte en mængde forfalskninger – undertiden interessante, undertiden patetiske – i de italienske byer.

8. Middelalderen i den *filologiske rekonstruktion*, som går fra Mabillon over Muratori til det bedste af Gilson, genopdagelsen af *Acta Danicorum Philosophorum* og Annales-skolen. Denne filologiske holdning kan anvendes på store historiske begivenheder eller på umærkelige underliggende sociale og teknologiske strukturer og på hverdagslivets former. I dette tilfælde er der ikke nogen, som taler om 'middelaldermode'. Selvom den ikke er helt fri for massemediernes nysgerrighed, så hjælper denne middelalder os dog med at kritisere alle de andre middelaldrer, når de på det ene eller det andet tidspunkt vækker vores entusiasme. Denne middelalder mangler ophøjethed – Gud ske lov – og synes derfor mere 'menneskelig'.

9. Middelalderen i den såkaldte *Tradition* eller i den okkulte filosofi (eller *la pensée sapientelle*), en slags evig og temmelig eklektisk og upålidelig konstruktion med et mylder af Tempelherrer, rosenkreuzere, alkymister, frimurer-indviede og nykabbalister, berusede af reaktionære gift-drikke fra gralen, parate til at hilse enhver nyfascistisk vilje til magt, ivrige efter at acceptere alt tilbehøret til middelalder nr. 3 som en visuel erstatning for deres usandsynlige syner. Denne middelalder er anti-videnskabelig pr. definition og understøttes af det mystiske ægteskab mellem mikro- og makrokosmos. Som et resultat af dette ægteskab overbeviser den sine disciple om, at alt er det samme som alt andet, og hele verden er skabt til at videregive det samme Budskab. Heldigvis er budskabet forsvundet, hvad der gør Eftersøgningen mere fascinerende for de lykkelige få, som står sammen bevissikre, filologi-resistente og modigt uvidende om Poppers gode falsifikations-princip. Lad mig nævne to grundlæggende kognitive modeller, den ene epistemologisk, den anden logisk, som Traditionens tænkning med sædvanlig ansvarsløshed vender op og ned på: modellen med "post hoc, ergo propter hoc" bliver til "propter hoc, ergo

Eco

ante hoc”, og *modus ponens* bliver til, hvad jeg vil kalde *modus indisponens* (latinsk-italiensk ordspil, der kan oversættes med ”forstyrrende måde”). Et godt eksempel på ”propter hoc, ergo ante hoc” finder man i et argument, som optræder i mange af de berømte taler om *Pimander*. Det er velkendt, at *Corpus Hermeticum* blev skrevet i de første århundreder af den kristne æra, men Traditionens disciple fastholder stædigt (selv efter Casaubons afgørende bevisførelse), at den blev skrevet på Moses’ eller Pythagoras’ tid og i alle tilfælde før Platon. Argumentet lyder således: ”eftersom *Corpus Hermeticum* indeholder ideer, der ’senere’ cirkulerede i platoniske kredse, er det hermed bevist, at den var skrevet før Platon”. Hvad angår *modus indisponens*, så fungerer (?) den således:

hvis p så q men k så w,

og kan illustreres med følgende argument: ”hvis $a = b$, så $b = a$ ”. Men *Corpus Hermeticum* siger, at *sicut inferius, sic superius*; derfor er Den Hellige Gral intet mindre end *Lapis Philosophorum*. Jeg ved godt, at dette ikke er en rigtig middelalder, og at vores gamle doktorer, som debatterede deres *quaestiones quodlibetales* på universiteterne, var mere stringente end Henry Corbin eller Gilbert Durand; men Traditionens tænkning går normalt frem med et permanent kong Arthur-rige for øje, som dens disciple gang på gang vender tilbage til for at hensætte sig i en tidløs ekstase.

10. Til sidst, men ikke mindst, forventningen om Tusindårsriget. Denne middelalder, som har hjemsøgt enhver sekt optændt af entusiasme, forfølger os stadig og vil fortsætte med at gøre det, indtil midnat Dagen efter. Den er en kilde til meget vanvid, men står alligevel som en permanent advarsel. Nogle gange er det ikke så middelalderligt endda at tro, at enden måske er nær, og at Antikrist iklædt uniform banker på døren.

HVILKEN AF DEM?

Før vi giver os til at glæde os eller beklage os over middelalderens tilbagevenden, er det altså vores moralske og kulturelle pligt at undersøge, hvilken middelalder det er, vi taler om. At sige åbent hvilken af de ti ovennævnte typer vi henviser til, er det samme som at sige, hvem vi er, og hvad vi drømmer om – om vi blot søger en mere

eller mindre hæderlig form for adspredelse, om vi grubler over vores grundlæggende problemer, eller om vi understøtter – måske uden at opdage det – et eller andet reaktionært komplot.

Første gang bragt i SLAGMARK #5. Gengivet med tilladelse fra Bompiani.